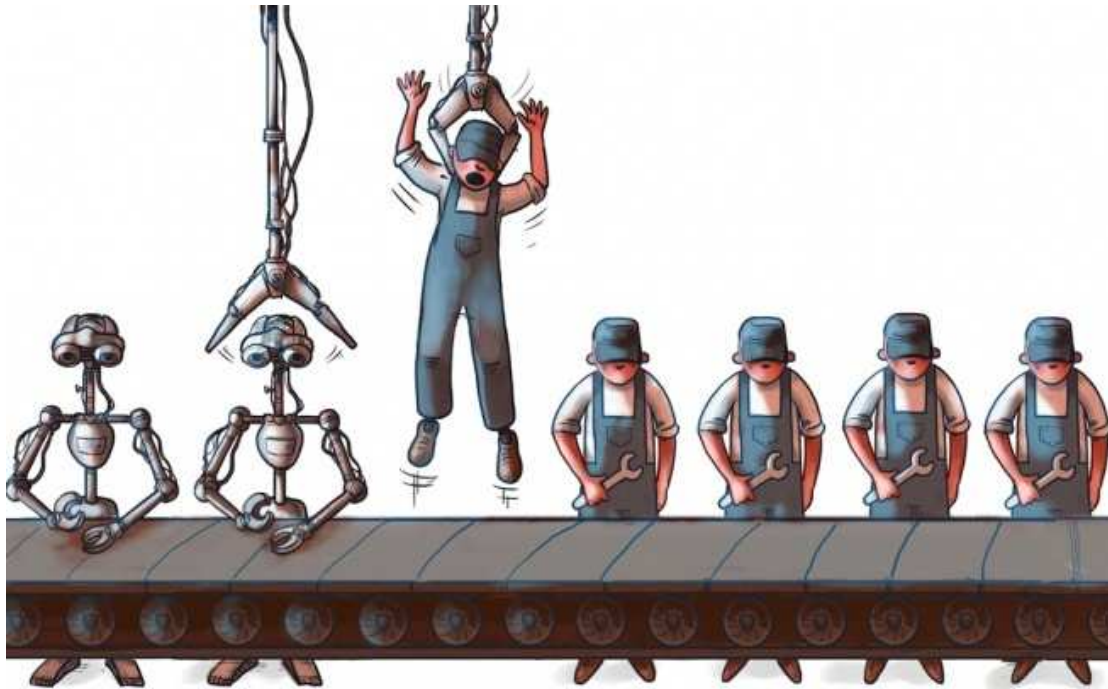

Radna snaga: Nit humani(?), niti kapital

Postoje bar četiri razloga zašto su aktuelizovane rasprave o takozvanom ljudskom (humanom) kapitalu: prvo, jer se nezadovoljnici tom formulacijom, od njene pojave do danas, nisu smirili dokazujući da je pogrešna i čak uvredljiva; drugo, zato što je danas jedini priznati kapital finansijski, sve ostalo je besmislica; treće, zato što imigrantski talas srozava vrednost ljudskog kapitala na najniži nivo; četvrto, zato što savremena tehnologija istiskuje ljudski kapital na uočljivo neljudski način.

Postoje bar četiri razloga zašto su aktuelizovane rasprave o takozvanom ljudskom (humanom) kapitalu: prvo, jer se nezadovoljnici tom formulacijom, od njene pojave do danas, nisu smirili dokazujući da je pogrešna i čak uvredljiva; drugo, zato što je danas jedini priznati kapital finansijski, sve ostalo je besmislica; treće, zato što imigrantski talas srozava vrednost ljudskog kapitala na najniži nivo; četvrto, zato što savremena tehnologija istiskuje ljudski kapital na uočljivo neljudski način.

Da vidimo o čemu je reč: „Humani kapital je kolektivno znanje, obučenost i druge individualne vrednosti koje mogu biti korišćene za ostvarivanje individualnih ili kolektivnih ciljeva“ - Random House Dictionary /.../ „Humani kapital je neopipljivi kolektivni resurs, pojedinca ili grupe u određenoj populaciji. Uključuje znanje, talenat, obučenost, sposobnosti, iskustvo, inteligenciju, prosuđivanje, kvalifikacije i mudrost koje poseduju pojedinci ili kolektivi i čiji zbir predstavlja blagostanje nacije ili organizacije“ - Encyclopaedia Britannica /.../ „U organizacionom kontekstu ljudski kapital odnosi se na kolektivnu vrednost intelektualnog svojstva organizacije“ - Business Dictionary /.../ „Koncept humanog kapitala podrazumeva da nije svaki rad istovetan te da kvalitet zaposlenog može biti poboljšan ako se u njega investira“ - Investopedia /.../ Wikipedia konstatuje

još da je humani kapital „presudan faktor ekonomskog rasta“. Time Wikipedia dokazuje da ju je vreme pregazilo.

U teoriji, prapočetak je od Adama Smita i njegove konstatacije o razlikama u platama među radnicima zasnovanim na uočljivim prednostima (kvalifikacijama) nekih od njih. On je, dakle, postavio osnovu za kasnije analize navedenih prednosti i podstakao razvijanje teorije o ljudskom kapitalu. Termin „humani kapital“ uveo je ekonomista Tiodor Šulc, 1960. godine u najboljoj nameri i verujući da je u taj kapital kao i svaki drugi moguće investirati i tako uvećavati kvalitet i nivo proizvodnje. Ekonomisti neoklasičari su smatrali da je rad roba i bez distance tretirali tako rad i radnike u svojim analizama. Marksisti su polazeći od te premise (rada kao elementa proizvodnje) pojednostavili čitavu sferu rada kao homogenu - svi su radnici isti i pri tom jako dobri i značajni. Teoretičari generalnog ekvilibrijuma su, da nije ozbiljno bilo bi duhovito, individualizovali humani kapital pa je tako svaki radnik po njima vlasnik svog humanog kapitala dakle, on je - kapitalista. Branko Milanović tu tezu, da jedni poseduju finansijski, a drugi humani kapital, te da su u osnovi i jedni i drugi - kapitalisti, destruirao jednim lucidnim argumentom - ključna razlika, po njemu je što onaj ko poseduje humani kapital mora rintangom da ga dokazuje, ko poseduje finansijski kapital - ne mora!

Humanistički prelom u rasprave uneo je američki predsednik Obama uključivši se pitanjem: „Kada govorite o ljudima koji su vam bliski, braća i sestre, da li smatrate da su oni faktor kojim valja upravljati?“ Bili smo, mi stariji, „najveće bogatstvo“ u sistemu koji je makar samo deklarativno, ipak verovao u ljudske vrednosti, dakle, bili smo kapital u vreme kada je kapital bio oficijelno neprijatelj, neoficijelno priželjkivan. No tek kada je inaugurisan u zvaničnu državnu religiju postao je i omražen. U ekonomiji je ulog, kapital, stvar koju valja upregnuti da se njom stvara bogatstvo, blagostanje (wealth). Ekonomija je, ne zaboravimo, dizajnirana da što bolje i što masovnije zadovoljava ljudske potrebe, a ne da koristi ljude kao mašine, iako je to sve bliže ružnoj istini. Zagrebački profesor emeritus, Branimir Šverko, razrešio je verbalnu dilemu naziva uvevši u upotrebu sintagmu „Ljudski potencijali“ i naslovivši tako i svoju knjigu objavljenu 2012. godine. U prvom, opštem, poglavlju knjige on piše: „Na nacionalnoj razini, za razvoj ljudskih potencijala odgovorna je pre svega država i njezine institucije. Odgovarajućom razvojnom i obrazovnom politikom te ustanovama koje osniva i održava ona mora omogućiti profesionalno usmeravanje ljudi...“ O tome će biti reči kasnije.

Cilj unapređenja ljudskih potencijala je produktivnije i bogatije društvo, a posledica je viši opšti (kolektivni) dohodak - BDP, više slobodnog vremena, više težnje za usavršavanjem i obrazovanjem, više putovanja i vremena za porodični život... to su uglavnom populistička nabiranja, dok je stvarnost znatno okrutnija. Na primer, brojne razvijene zemlje zaista skraćuju radno vreme, ali ne zbog rasta ljudskih potencijala nego zbog ekonomske krize u kojoj nema posla za sve, jer nema tražnje. Racionalni nemački sindikat - IG Metal, prvi je predložio da umesto otpuštanja radnika bude skraćeno radno vreme i plate svima, a poslodavci su to rado prihvatili. Oni koji profitiraju od humanog kapitala nisu ti koji ga znanjem i radom uvećavaju nego, kako to nabija Džef Spros, blogger i ekonomski komentator: „profit na osnovu tuđeg humanog kapitala najviše prisvajaju biznismeni, akcionari, menadžeri, vrhunski finansijski profesionalci i ostali koji čine elitu“.

Karlos Džoli, međutim, nije nikakav sajber zajapurenko nego profesor sa Kembridža - Institut za održivo upravljanje (Institut for Sustainability Leadership) a temom se bavi teorijski i praktično, pa zaključuje: „U našem kapitalističkom društvu kapital je najviša vrednost. Što više kapitala, to veća vrednost /.../ mi tretiramo zaposlene (humani kapital) tako što jednom kada smo ih upotrebili, amortizovali, smatramo ih suvišnim. Sudbina većine 'preko pedesetogodišnjaka' je da budu zamenjeni novijim modelom 'tridesetogodišnjaka', i da se zadovolje odlaskom uz minimalnu penziju /.../ to je posledica dominacije individualizma nad kolektivnom

solidarnošću /.../ Tržišne cene su notorno bez veze sa realnim svetom, sa dugoročnim ekonomskim ciljevima, socijalnim i ekološkim pitanjima, a mnogo više u zavisnosti od kratkoročnih saznanja, impresija, iracionalnih napada straha, uzrokovanih naduvavanjima 'balona' i krahovima. Ukratko onim što niko ne bi opisao kao ljudski kapital. Oni među nama koji brinu o fer dohotku, stvaranju vrednosti i njihovoj distribuciji, uslovima rada, i skloni su da kod ljudi poštuju pravo na dostojanstvo, moraju izbaciti tu sintagmu iz svog rečnika /.../ jer pravi termin u doba vladajućeg finansijskog kapitalizma je - nehumani kapital“.

Živimo na margini sveta koji je u strahovitim pretumbavanjima. Počnimo od aktuelnih „seoba naroda“ što su okrznule i nas. Pre tri godine Journal of Comparative Policy Analysis je objavio studiju o uticaju imigracija na razvoj humanog kapitala (autor: Meghana Sabharwal) u kojoj se tvrdi da je već 2010. godine bilo 214 miliona međunarodnih migranata u svetu, što je 1 migrant na 33 stanovnika. Tri godine kasnije broj je porastao na 232 miliona. Od tada se trend još malo ubrzao, a epicentar se (medijski posebno) pomerio prema Evropi. Nema sumnje da takva kretanja moraju imati uticaja na globalnu ekonomiju i način života. Konstanta je da pridošlice, bez minimuma materijalne sigurnosti, nude svoju radnu snagu u bescenje što kao masovna ponuda na tržištu obara cenu rada. Pre prošlogodišnjeg talasa na Evropu glavne destinacije migranata su bile: SAD (45,8 miliona ukupno), Rusija (11 miliona) i Nemačka (9,8 miliona). Tokom poslednje decenije naglo raste broj visoko obrazovanih migranata (za 70 odsto), a maksimum je dostignut 2011. godine: 27,3 miliona. Najviše ih kreće iz Indije (2 miliona), Kine (1,7 miliona), Filipina (1,4 miliona). Talas sa Bliskog Istoka takođe nosi sa sobom značajan deo migranata sa visokim obrazovanjem. Precizni podaci će se znati tek za koju godinu.

Obrazovani migranati imaju najveći pozitivan uticaj na ekonomiju zemlje u koju stižu. Šantićevski brižnici u stilu „Ostajte ovdje...“ skovali su pomodne termine: brain drain (crpljenje), brain gain (dobit), brain waste (razbacivanje), brain circulation (cirkulacija mozгова)... U svakom slučaju novopridošli stručnjaci vrše pritisak na plate domorodaca i u sferi stručnog rada, dok nekvalifikovani kao i kvalifikovani (prinudeni da rade poslove nekvalifikovanih) obaraju cene rada na najnižem delu platne lestvice. Zahvaljujući masama ranijih (među kojima su i naši sunarodnici) i današnjih imigranata Evropa beleži porast broja stanovnika. Dolaze mladi ljudi i postaju nosioci demografskog rasta. OECD saopštava da je u proteklih 10 godina imigracija učestvovala sa 47 odsto u povećanju brojnosti radne snage. Od teza da imigracija predstavlja okosnicu budućeg razvoja nesumnjivo je samo to da će mladi imigranti izdržavati ostarele domorodce, puneći svojim doprinosima penzione fondove sve dok i sami ne sazre za penziju. Šta će biti posle - demodirano je pitanje. Jasno je samo da je globalizacija zahvatila ne samo tržišta robe, finansija, usluga, nego stigla i do ljudi, odnosno tzv. - humanog kapitala.

Kao što rekoh svedoci smo ogromnih istorijskih promena, a uglavnom nismo svesni veličine procesa. Sem toga mnoge svetske promene, iznenađujuće brzo, stižu do nas u drastičnoj i nakaradnoj formi. Promene koje se definišu kao Četvrta industrijska revolucija. Sajber fizički sistemi - delimično je čak okasnela tema na ovogodišnjem skupu u Davosu. Svaka od industrijskih revolucija značila je korak dalje u zameni ljudskog rada angažovanjem mašina i bila fundamentalna i nepovratna. Današnji stepen je najtemeljitiji i najpogubniji po čitavu lepezu ljudskih delatnosti. Mašinama se najpre zamenjuju najopasnija i najskuplja zanimanja, ona gde se time ostvaruje najveći profit. Fascinatna kineska mašina za gradnju mostova bez sumnje zamenjuje masu kvalifikovanih i nekvalifikovanih radnika i predstavlja vrhunac treće industrijske revolucije. Međutim, u četvrtoj fazi pojavljuju se sistemi koji zamenjuju i one sa najvišim kvalifikacijama.

Naišao sam na podatak da se robotizacijom proizvodnje cena rada svodi na samo jednu četvrtinu. Mislim da je to, kako se kod nas kaže, „odokativno“ jer je upotreba robota toliko raznovrsna da ju je teško svesti na jedan

imenitelj. No i takav podatak je indikativan. Objašnjava zašto je hit robotizacija lanaca restorana brze hrane (McDonald's), ali ne tako jasno zašto i hirurgije, pa čak i neverovatan ubrzan rad na robotizaciji operacija na berzi. Svaka od tih promena nosi pre svega poboljšanje kvaliteta usluge (preciznost), ubrzanje procesa i smanjenje troškova. Kolateralna šteta je neviđena lakoća odstranjivanja sa posla ljudi koji su to radili. Januarski Fortune magazin objavio je tekst u kojem se tvrdi da će 45 odsto Amerikanaca (nezaposlenih i zaposlenih) u 2016. „jurišati na novi posao“. Za naša okamenjena shvatanja zaposlenja to je van pameti. U prilogu je data i lista 25 deficitarnih poslova od kojih su 14 razne vrste menadžera, slede neki od prepoznatljivih poslova: dizajner, konsultant, elektroinženjer, zatim dolaze manje jasna zanimanja kao softver arhitekt i sasvim nejasna kao: data scientist ili solution architect, koje bih umeo bukvalno da prevedem, ali ne znam šta znače. Dakle džaba ste učili za hirurga ili pilota - to već danas ponegde, a uskoro će masovno obavljati roboti - odnosno unmanned machine. Prema studiji Oxford University za onoga ko danas počinje karijeru, gotovo bez obzira u kojem poslu, šanse su 50:50 odsto da tokom radnog veka bude zamenjen mašinom koja će taj posao obavljati bolje i bez zahteva za povećanje plate. Navodi se da je već 702 zaposlenja ljudi zamenjivo robotima. Tu nastaje ono što medijski terijeri naših tajkuna, koji reže na državu, još nisu saznali, a što profesor Šverko navodi u svojoj knjizi - moraće država da preuzme brigu o ljudima inače će ljudi, ostavši bez posla i prihoda, „preuzeti“ državu, a to ni tajkunima ne odgovara. Za sada se reaguje na najvulgarniji način - korumpiranjem nezaposlenih „dohotkom na osnovu državljanstva“. Radio ne radio, dobija svako sumu za preživljavanje.

Od kad sam se kao dečak uz snažnu asistenciju neuverljivih romana Alekseja Tolstoja odbio od naučne fantastike mene te stvari sa robotima i fikcijama interesuju jedino sa ekonomskog i socijalnog stanovišta. Sa ekonomskog pitanje je hoće li ikada mašine, odnosno onaj uski sloj projektantsko - upravljačke elite, uspeti da obezbedi ne samo dohodak za sve ljude, nego i njihov egzistencijalni smisao. Ljudi su ipak „zoon politicon“. Ukoliko ne uspe, vreme Mad Max-a smeši se većini stanovništva planete. Sa socijalnog stanovišta neminovno je raslojavanje kakvo čovečanstvo nije videlo ni u doba faraona. Pri tom je velika verovatnoća da će naučnici postati humani kapital, menadžeri - vladajuća klasa, ostali - lezilebovići - bedno plaćeni da ne smetaju vladaocima i na kraju pariže, oni koji nemaju državljanstvo, pa tako ni osnove za „državljanski dohodak“. Danas već ima hrpa dokaza da tako može biti, a logika nalaže da se na vreme uspostavi otpor tako koncipiranom razvoju. Dakako, ne razbijajući mašine/robote nego anahroni koncept društvenih odnosa koji teži da ne menjajući se vlada i ljudima i robotima